

ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА ЯК ОСНОВНА КОМПОНЕНТА ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Перехід України до інноваційного шляху розвитку - це єдина можливість зробити нашу країну конкурентоздатною і увійти до світової спільноти на рівних. Перехід до інноваційного розвитку країни зумовлює один з найважливіших напрямів державної політики в сфері розвитку науки і технологій - формування розвитку національної інноваційної системи. Постановою ВР України від 27 червня 2007 року № 1244-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» [1] та пізніше Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» на 2009-2013 роки [2] в Україні була започаткована діяльність з формування національної інноваційної системи.

Теорія національних інноваційних систем (НІС) виникла на межі 80 і 90-х років минулого століття. Значну роль в зародженні і становленні НІС відіграла Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Експерти ОЕСР дають наступне визначення НІС: "Національна інноваційна система - це система взаємовідносин між наукою, промисловістю і суспільством, при якій інновації служать основою розвитку промисловості і суспільства, а ті, у свою чергу, стимулюють розвиток інновацій і визначають їх напрями і, тим самим, багато в чому і найважливіші напрями науковий діяльності".

Термін «національна інноваційна система» в законодавстві України трактується як «сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу»[2].

Ефективність інноваційної діяльності багато в чому визначається інноваційною інфраструктурою, як однією із складових елементів інноваційної системи. Тому інноваційна інфраструктура є базовою складовою інноваційної

економіки, інноваційного потенціалу суспільства, вона здатна підняти економіку країни на більш високий рівень. Згідно статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Виходячи з такого розуміння, ми бачимо інноваційну інфраструктуру як сукупність взаємозв'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій, суб'єктів господарювання і відповідних систем, що організаційно управляють, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності і реалізації інновацій. Інноваційна інфраструктура зумовлює темпи (швидкість) розвитку економіки країни і зростання добробуту її населення. Досвід розвинених країн світу підтверджує, що в умовах глобальної конкуренції на світовому ринку неминуче виграє той, хто має розвинену інфраструктуру створення і реалізації інновацій, хто володіє найбільш ефективним механізмом інноваційної діяльності. Тому для ефективного функціонування інноваційної економіки країни інноваційна інфраструктура має бути функціонально повною.

Поступальний соціально-економічний розвиток держави і забезпечення її конкурентоспроможності на зовнішньому ринку (подолання технологічного відставання) забезпечується, передусім, наявністю розвиненого наукового середовища. У поєднанні з ефективною системою освіти, розвиненою національною інноваційною системою, цілісною державною політикою і нормативним правовим забезпеченням у сфері інноваційної діяльності вона може забезпечити ефективність використання інтелектуального потенціалу суспільства в рішенні ключових завдань розвитку країни.

Згідно статті 1 Закону України "Про інноваційну діяльність" інноваційна діяльність, це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Отже інноваційна діяльність є процесом, спрямованим на втілення результатів наукових досліджень і розробок або інших

науково-технічних досягнень в новий або вдосконалений продукт, що реалізовується на ринку, в новий або вдосконалений технологічний процес, використовуваний в практичній діяльності. Змістом інноваційної діяльності в економічній сфері є створення і поширення нововведень в матеріальному виробництві. Вона є ланкою між науковою і виробничою сферою, в результаті взаємозв'язку яких реалізуються техніко-економічні потреби суспільства.

Період часу від зародження ідеї, створення і поширення нововведення і до його використання прийнято називати життєвим циклом інновації. З урахуванням послідовності проведення робіт життєвий цикл інновацій розглядається як інноваційний процес. У рамках повного життєвого циклу інноваційного процесу можна виділити інноваційну, інвестиційну і виробничу стадії [3]. Базові параметри технології і характеристики вироблюваного на її основі продукту встановлюються (фіксуються) на інноваційній стадії. Надалі вони реалізуються через інвестиційний етап (створення виробничих потужностей, закупівля необхідної сировини і матеріалів) і виробничий етап (реалізація ринкового потенціалу).

Таким чином у інноваційному процесі найважливішу роль відіграють інвестиції – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект (стаття 1 Закону України "Про інвестиційну діяльність"). Видатний американський учений-економіст Уільям Шарп вважає, що в найбільш широкому сенсі "інвестувати" означає "розлучитися з грошима сьогодні, щоб отримати велику їх суму в майбутньому"[4]. Також він розділяє поняття фінансових і реальних інвестицій, трактуючи останні як інвестиції в матеріально відчутні активи, такі як земля устаткування і заводи. Проте, тут треба враховувати, що реальні інвестиції можуть здійснюватися у формі вкладень в нематеріальні активи (патенти, ліцензії, товарні знаки і так далі) і обмеження напряму реального інвестування тільки матеріальними активами є не зовсім вірним. Окрім цього, витрати на перепідготовку кадрів, підвищення їх кваліфікації, тобто витрати засобів в такий чинник як людський капітал, також

можна віднести до реальних інвестицій, оскільки в майбутньому таке вкладення здатне забезпечити приріст капіталу. Отже, інвестиції в людський капітал повинні здійснюватися паралельно з оновленням і удосконаленням матеріально-технічної бази виробництва, оскільки нестача кваліфікованих кадрів в певний момент часу може привести до зниження економічної ефективності виробничих процесів і віддачі від вкладеного капіталу.

Попри те, що реальні і фінансові інвестиції відносяться до різних секторів економіки, між ними існує тісний взаємозв'язок. Це пояснюється тим, що частенько в сучасній економіці фінансові інвестиції просто передують реальним, забезпечуючи переливання капіталу. На інвестиційному етапі інноваційного процесу частенько саме фінансові інститути виступають джерелами інвестицій, і чим ефективніше робота фінансових ринків і інститутів, тим простіше підприємству, що виступає носієм попиту на інвестиційний капітал, отримати доступ до фінансових ресурсів, що обертається на ринку. Звідси отримуємо, що розвиток фінансових ринків і наявність вільних фінансових ресурсів значною мірою стимулюють і активізують процес зростання реальних інвестицій. За якісною ознакою, реальні інвестиції можна розділити на екстенсивні і інтенсивні, залежно від характеру їх дії на систему економічних стосунків, що склалася, і організацію виробництва. Відповідно до цього, екстенсивними можна рахувати інвестиції, в результаті яких досягається приріст випуску продукції і інших економічних благ без якісної зміни існуючої організації виробництва і економічної системи. До інтенсивних інвестицій відноситиметься такий додаток капіталу, який забезпечує підвищення ефективності функціонування діючого капіталу, за рахунок появи нових видів виробництв і продукції.

Таким чином, засоби підприємства, що направляються на інноваційний розвиток, відносяться до реальних інвестицій інтенсивного типу. У сучасних умовах головним чинником, що впливає на економічний зміст інвестицій являється науково-технічний прогрес. Якісне вдосконалення виробництва здійснюється у формі нововведень (інновацій), які складають основу інвестиційного процесу в умовах ринку. Таким чином, можна сказати, що

запорука успіху інноваційної діяльності підприємства в достатньому об'ємі фінансування (інвестицій), а якісне зростання інвестицій забезпечується нововведеннями.

В умовах ринкової економіки, головним напрямом розвитку підприємства і збереження його конкурентоспроможності є безперервна розробка і впровадження високоякісної продукції. Проте, прискорене впровадження нововведень неможливе на базі застарілої техніки. Тому стан основного капіталу визначає можливість зростання нової високоякісної продукції, а в перспективі і положення підприємства на ринку.

Інвестиційна стратегія базується на теорії життєвого циклу продукту, згідно якої інвестиційний процес нагадує S- подібну криву. У літературі, присвяченій інвестиційному циклу прийнято виділяти три основні періоди повного інвестиційного циклу. Повний інвестиційний цикл є періодом часу від початку вкладень і до отримання кінцевого ефекту, тобто від вкладення інвестицій до перетворення їх на діючі основні засоби. Оскільки інвестиційний процес включає нововведення, то його можна трактувати як життєвий цикл інновацій. На першому етапі інвестиційного циклу здійснюються фундаментальні і прикладні дослідження. Основу процесу створення нових машин і нової технології складає чинник науки і, зокрема, прикладні розробки, які базуються на фундаментальних і пошукових дослідженнях. На цій стадії закладаються основні характеристики, що визначають якісні показники передбачуваної до випуску техніки і продукту. При цьому початковим пунктом в розробці інвестиційного проекту виступає новий продукт. Друга стадія інвестиційного процесу зводиться до перетворення грошових інвестицій, що інтенсивно виділяються і поглинаються, на реальні чинники виробництва продукту. Впродовж цього періоду зводяться будівлі і споруди, отримується і монтується устаткування, створюється виробнича інфраструктура, починається досвідчений, а услід за ним і серійний випуск і реалізація, продаж продукції. Це самий витратний період, що поглинає основний об'єм інвестицій. Проте починаючи з моменту продажу першої партії товару, що приносить прибуток інвестиційний процес стає не лише витратним, але і

прибутковим. У міру завершення другого періоду інвестиційного циклу, об'єм інвестиційних витрат починає зменшуватися, а об'єм доходу збільшуватися, оскільки він поступово виходить на проектну потужність, що дозволяє значно збільшити об'єм продажів при витратах виробництва, що знижуються. Подібний розвиток інвестиційного процесу спостерігається в його третьому і завершальному періоді.

Впродовж третього періоду інвестиційного циклу об'єм інвестицій знижується, але вони все ще потрібні для підтримки виробництва, його збільшення. Проте доход від продажу продукту в цій фазі набагато перевищує інвестиційні витрати, внаслідок чого в деякий момент часу загальна сума доходу стає рівній вартості капіталу, вкладеного в інвестиційний цикл, що свідчить про досягнення точки окупності капіталовкладень. Потім інвестиційний процес підходить до свого завершення: попит на продукт падає зважаючи на його старіння, ціна продукту зменшується, знижується доходність; в той же час старіють і основні засоби виробництва в моральному і фізичному відношенні. Життєвий цикл продукту завершується, потрібний новий інвестиційний цикл, заснований на більш високому рівні розвитку техніки і технології.

Інвестиції, що розглядаються поза інноваційним процесом в традиційній постановці економічної моделі, нововведень в собі не несуть і служать лише для відшкодування спожитих фондів або для розширення виробництва на базі старих технологій. Специфіка інвестицій в інновації пояснюється економічним змістом інновацій, який виражається в зміні параметрів виробничого процесу, раніше тих, що вважалися постійними. Таким чином, інвестиції в інновації покликані підвищити ефективність використання виробничих ресурсів. В першу чергу, це повинно відбитися на показниках ефективності використання виробничих ресурсів: міняються показники матеріаломісткості, трудомісткості, фондомісткості і так далі. Ці основні показники схильні до впливу інноваційного процесу в істотно різному ступені на різних етапах економічного розвитку. У сучасній ринковій економіці основною мірою ефективності будь-якого інвестиційного проекту, у тому числі і інноваційного, являється співвідношення

витрати-результати. Особливістю інновацій є те, що вони порушують рівновагу, що склалася, і створюють нові умови для руху економіки до нової рівноваги на іншому рівні, забезпечуючи поступальний її розвиток [5].

Зростання рентабельності інноваційної діяльності багато в чому забезпечується гнучкою і динамічною системою фінансування. Як показує практика, інноваційна діяльність вимагає значних вкладень на всіх стадіях інноваційного процесу. Важливим аспектом інноваційного процесу є забезпечення принципу безперервності і стабільності фінансування на всіх стадіях реалізації проекту. У зв'язку з цим, створення функціонуючого механізму фінансування інноваційної сфери, що включає різні джерела інвестиційних ресурсів, а разом з цим формування ефективної системи фінансових інститутів є необхідним елементом розвитку сфери інновацій. Таким чином, фінансування будь-якого інноваційного процесу має бути побудоване на принципі множинності і взаємозамінюваності джерел фінансування.

У зв'язку з нерозвиненістю інноваційно-інвестиційної системи, з обмеженістю бюджетного і позабюджетного фінансування, що направляється на розвиток інноваційної діяльності (проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технологічних робіт), основними джерелами є власні засоби підприємства. Проте, навіть великі підприємства вже не в змозі охопити усі необхідні науково-дослідні дослідження (у тому числі і в плані їх фінансування), тому вони вступають в різні коопераційні зв'язки (венчури, різні альянси, контракти з університетами, дослідницькими центрами і так далі).

Якість формування державного та місцевого бюджетів повинна визначатися від рівня участі в технологічному реформуванні промислових підприємств. Інші джерела фінансування витрат, включаючи іноземні інвестиції, істотного впливу на технологічні інновації до цього години не робили.

Проблемою інвестиційного процесу в українській економіці є його орієнтація на дешеві і короткострокові методи оновлення виробничого апарату. Існує тенденція до підвищення витрат на капітальний ремонт, тобто попит пред'являється на компоненти технічного устаткування, які можна замінити без

довгострокових інвестицій в основний капітал, за рахунок оборотного капіталу, придбання основних засобів, які були в користуванні. Цей процес робить негативний вплив на відтворення основних фондів, оскільки капітальний ремонт, чи заміна на інше застаріле обладнання відновлює лише колишню продуктивність засобів праці. Така практика в довготривалому аспекті призводить до економічної і технологічної стагнації, а також до "недоотримання" прибутку потенційно можливою при своєчасній заміні основних фондів. Нині особливо гостро стоїть проблема оновлення активної частини основних фондів, якісної зміни технологічного рівня виробництва і підвищення його ефективності. У рамках цього завдання необхідна розробка довгострокова стратегія інвестування до основних фондів з метою отримання максимального прибутку

Як видно інвестиційна складова інноваційного процесу дуже важлива, оскільки будь-яким інноваціям передують інвестиції. Від того, як взаємодіють інноваційні підприємства, фірми, університети з ринковими інституціональними інвесторами, залежатиме швидкість і ефективність інноваційного процесу. Виходячи зі взаємодії інноваційного і інвестиційного процесів, можна говорити про інноваційно-інвестиційну систему.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова ВР України від 27 червня 2007 року № 1244-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1244-16>.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR090680.html.

3. Гаврилов С.Л. Совмещенный подход к экономической оценке потенциальной эффективности инновационных проектов. М.:2003.

4. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции: пер. С англ.- М.: ИНФРА-М, 1997. С.1.

5. Орехов В.И., Балдин К.В., Гапоненко Н.П. Антикризисное управление. М.: ИНФРА-М 2008. С.199-238.

Бойчук Роман Петрович – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України